

Xuan Bello, Karmele Jaio, Séchu Sende...

Carles Montpart Tura

Si hi ha un aspecte no resolt en l'àmbit de les lletres hispàniques després de quaranta anys de democràcia és el gran desconeixement que tenen entre elles les diferents literatures que s'han desenvolupat a l'Estat espanyol—per no parlar, però aquest seria un altre tema, del desconeixement mutu entre les llengües “stricto sensu”. La literatura en català a penes es tradueix al castellà i molt menys al gallec o al basc, però també hi ha una precària presència de la creació literària escrita en aquestes i altres llengües als prestatges de les llibreries catalanes.

Un món i una llengua que desapareixen

Si ja és difícil tenir notícia i poder veure publicats en català els títols més rellevants de la literatura gallega i basca actuals, molt més ho és encara respecte de la literatura escrita en asturià. L'excepció la constitueix l'obra en prosa de Xuan Bello (Paniceiros, 1965) de la qual, gràcies a la labor traductora de Jordi Raventós, en tenim tres preciosos volums al segell Adesiara del qual ell mateix és editor.

Xuan Bello, un dels escriptors més destacats de la literatura asturiana actual, es va donar a conèixer des de ben jove a través de diversos reculls de poesia com ara *Nel quartu mariellu* (1982), *El llibru de les cenices* (1988), *Los nomes de la tierra* (1991), *El llibru vieyu* (1993, premi Teodoro Cuesta de poesia) i *Los caminos secretos* (1996). I tot i que Xuan Bello és un dels principals animadors de la literatura asturiana, gràcies a les seves traduccions, especialment d'autors portuguesos, o a les col·laboracions en revistes com *Clarín*, el setmanari en asturià *Les notícies* o diaris com *El Comercio*, la fama literària fora d'Astúries

va arribar-li amb la traducció espanyola del seu *Hestoria Universal de Paniceiros*, que va rebre el premi Ramón Gómez de la Serna i es va convertir en un dels llibres més destacats pels crítics espanyols el 2003.

La traducció catalana, *Història universal de Paniceiros* (Adesiara, 2008) va obtenir també un notable èxit de públic i de crítica

Xuan Bello

Iban Zaldúa

—amb elogis, per exemple, dels poetes Jordi Llavina, Jordi Cornudella o Jaume Subirana— i va representar per a molts lectors catalans el descobriment d'una nova i original veu literària. Bello, en un "Pròleg per als catalans" que encapçala aquesta edició, es mostra molt conscient de la dificultat a què s'enfronta en el món actual algú que, com ell, decideix escriure en una llengua minoritzada com és l'asturià, i com, d'aquest mateix fet, se'n desprèn sovint una prosa amarada d'una sensació de pèrdua de tot un món: "Vostès advertiran, sens dubte, un deix de melangia i de tristor en les paraules que segueixen. El fet que una llengua es mori, i aquest és el cas de la que compartim asturians i lleonesos, és quelcom massa freqüent en aquest món nostre. Quan hom veu com s'esvaeixen dia a dia les paraules de la neu, podria enderiar-se a pensar que el que és natural és la fugacitat, la decadència. Rebel·lar-se contra aquesta caducitat no deixa de ser un esforç ineficaz, si bé necessari i noble per més que el fracàs estigui assegurat per endavant" (p.8).

Les proses que componen aquest llibre —que de fet es poden llegir com si constituïssin una novel·la— ens transporten, doncs, a aquest Paniceiros mig real i mig fabulós on conflueix la vida, la literatura i el record. A través d'una prosa que sovint ratlla l'autèntica poesia, Bello ens presenta un conjunt de personatges i situacions que s'esforcen, malgrat tot, a fer sentir la seva veu, la veu d'una terra inalterada durant segles i que avui està en risc de desaparèixer.

Paniceiros torna a treure el cap

Gràcies, com hem dit, a la perseverança del traductor i editor Jordi Raventós, a aquest primer tast de la magnífica prosa de Xuan Bello n'han seguit dos llibres més: *La neu i altres complements circumstancials* (Adesiara, 2010) i el recentment publicat *Unes quantes coses boniques* (Adesiara, 2015). L'estructura d'aquests llibres torna a ser la mateixa, un conjunt de proses, sovint molt breus, d'un alè poètic remarcable a través de les quals Bello ens transporta, a partir del seu petit món asturià, a infinitat de racons geogràfics —amb una gran presència, per exemple, de ciutats portugueses, però també catalanes i de la resta del món— que li provoquen reflexions sobre la importància del passat, del temps, del paisatge, de la poesia i, molt sovint, sobre la mirada literària que autors que estima hi han projectat. L'estil és depurat, d'una gran claredat expressiva i sovint pren un to de confidència que atrapa de seguida el lector. Bello també és autor de *Los cuarteles de la memoria*, on aborda records de l'adolescència i primera joventut, i de la novel·la *La confesión xeneral*.

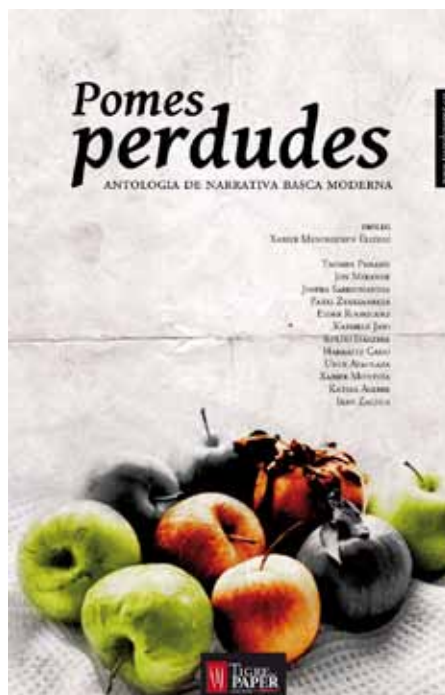
Les generacions literàries en euskera

Iban Zaldúa (San Sebastián, 1966) és un escriptor basc —especialment de contes— autor d'un interessant assaig sobre la literatura basca escrita en euskera titulat *Ese idioma raro y poderoso* (Lengua de Trapo, 2012). El llibre, que du l'aclaridor i lleugerament irònic subtítol de "Once decisiones cruciales que un escritor vasco está obligado a tomar" té l'objectiu de presentar al lector de fora del País Basc una síntesi de les qüestions més debatudes en el si de la cultura

basca especialment referides a l'àmbit literari. Es tracta d'un assaig molt interessant, especialment si tenim en compte, com dèiem al principi, el radical desconeixement que hi ha entre les diverses literatures de la península.

Una de les conclusions que es poden treure de la lectura d'aquest text —encara que sembli molt òbvia— és que, sortosament, hi ha literatura en euskera més enllà de Bernardo Atxaga. Literatura, a més, molt variada i d'una qualitat homologable a qualsevol altra d'europea. El llibre acaba amb tres interessants apèndixs. El primer, sobre els llibres i autors de la literatura en euskera que Zaldúa recomana llegir ("a part —diu ell mateix— dels de Bernardo Atxaga, és clar" (p.185); el segon, sobre les quatre "generacions" de la literatura basca actual, i el tercer, titulat "Un 'País Cuento'", en què l'autor intenta trobar una explicació a l'especial conreu que la literatura en euskera ha fet fins ara del conte.

Quant a les generacions, Zaldúa n'estableix quatre. En primer lloc, la generació "de l'autonomia" (referida al fet que són uns escriptors que es deslliguen progressivament del missatge estrictament polític i que triomfen plenament amb l'adveniment de les noves institucions autonòmiques), amb autors nascuts abans o durant la dècada dels 50 i que es constitueixen en hereus dels primers autors bascos que escriuen en una llengua unificada i oberta als corrents contemporanis, l'exemple més important dels quals seria Gabriel Aresti. Són, bàsicament, Bernardo Atxaga, Koldo Izaguirre, Anjel Lertxundi, Ramon Saizarbitoria i Joseba Sarrionandia. A aquests noms, caldria afegir, diu Zaldúa, els de Arantxa Urretabizkaia, durant molts anys l'única escriptora basca coneguda fora del seu àmbit lingüístic, i el de Marisun Landa en el món de la literatura infantil. De tots aquests escriptors, l'únic que ha estat traduït sistemàticament al català ha estat Bernardo Atxaga, del qual podem llegir, a part de la seva poesia, les seves novel·les més importants: *Obabakoak* (Edicions B, 1990), *L'home sol* (Columna, 1995), *Aquells cels* (La Magrana, 1999), *El fill de l'acordionista* (Edicions 62, 2004) i *Set cases a França* (Alfaguara, 2009). El seu últim llibre, però, de moment només es pot llegir en versió original o en castellà (*Días de Nevada*, Alfaguara, 2014).

Més enllà de Bernardo Atxaga

La segona generació, segons Iban Zaldúa, és la del "pilot" (en el sentit ciclista de "gran grup"), amb escriptors nascuts a finals dels 50 i durant els 60 i que comencen a publicar als anys 80. Són una generació molt nombrosa, entre la qual es compta el propi Zaldúa, i que comprèn noms com Pako Aristi,

Iñigo Aranbarri, Aingeru Epaltza, Juan Garzia, Mikel Hernández Abaitua, Karlos Linazasoro, Jokín Muñoz i Lourdes Oñederra, entre molts d'altres. Es tracta d'una generació que, en general, s'ha sentit menystinguda i comprimida entre l'anterior —que inclou els autors *consagrats* dins del País Basc— i la posterior, que és la primera que aconsegueix tenir força escriptors realment coneguts fora del seu àmbit lingüístic. No cal dir que, de tots aquests noms, no n'hi ha pràcticament cap que tingui alguna obra traduïda al català.

La tercera generació, fins fa poc la més jove, és la integrada pels autors nascuts a la dècada dels 70 i que Zaldúa anomena "Lubaki", en referència al grup literari "Lubaki Banda", especialment actiu entre 1993 i 1995, o també generació "Urruzuno" perquè aquest és el nom d'un premi literari juvenil a través del qual molts d'aquests autors van debutar en el panorama literari. Els més importants d'aquest grup, i que han esdevingut escriptors professionals, són Unai Elorriaga (que va començar a ser conegut arran de l'obtenció del Premi Nacional de Narrativa per *Sprako tranbia*), Kirmen Uribe (guanyador del mateix premi) i Harkaitz Cano. La nòmina, però, és molt més extensa: Eider Rodríguez, Lander Garro, Ur Apalategi, Angel Erro, Urtzi Urrutikoetxea, Xabier Etxeberria i Karmele Jaio, entre molts d'altres.

Finalment, Zaldúa esmenta una generació "Erasmus", constituïda pels autors bascos més joves —els més grans al voltant dels trenta i pocs anys— que per a l'autor de l'assaig representen la definitiva inclusió de la literatura basca en els corrents literaris europeus més moderns i la consolidació d'una literatura desacomplexada, deslligada del combat estrictament polític, i fins i tot molt crítica amb les generacions anteriors. Entre d'altres, es tracta d'autors com Uxue Apaloaza, Harkaitz Zubiri, Katixa Agirre, Irati Elorrieta i Garazi Goia.

D'aquestes generacions més joves tampoc podem trobar gairebé res en català, llevat dels títols més exitosos com *Bilbao-Nova York-Bilbao* (Edicions 62, 2010), de Kirmen Uribe o *Un tramvia a SP* (Proa, 2003), d'Unai Elorriaga, tots dos, com la majoria dels llibres de Bernardo Atxaga, traduïts per l'escriptor català Pau Joan Hernández, responsable també d'anostrar-nos diverses obres de poesia basca. Davant d'aquest panorama tan desolador, és remarcable la iniciativa de l'editorial Tigre de Paper de publicar l'antologia *Pomes perdudes. Antologia de narrativa basca moderna* (2014), a través de la qual podem tenir un petit tast en català d'un nodrit grup d'autors bascos de diferents èpoques representats cadascun d'ells amb un conte.

Un exemple: Karmele Jaio

Entre tots els escriptors esmentats, un atzar ha fet que arribés a les meves mans la primera novel·la de Karmele Jaio (Vitoria-Gasteiz, 1970) *Amaren eskuak* publicada en euskera l'any 2006 i traduïda per la mateixa autora al castellà amb el títol de *Las manos de mi madre* (Tarttalo, 2008). La novel·la,

Karmele Jaio

àmpliament premiada a Euskadi (premis Igartza, Euskadi de Plata, Zazpi Kale i distinció Beterriko Liburua 2006 que concedeixen els lectors al millor llibre de l'any en euskera) i objecte d'una versió cinematogràfica d'èxit al País Basc, ha estat ignorada a Catalunya i pot ser una mostra d'aquest gran desconeixement que hem al·ludit més amunt. La gran impressió que causa la commovedora història d'una dona moribunda i de la relació amb Nerea, la seva filla —amb el rerefons, encara latent, de la violència terrorista—, és de les que no s'obliden fàcilment. A més, Karmele Jaio té l'encert de trobar el to i el registre lingüístic més adequat per a la història que explica, un to que sovint és clarament poètic i que

encomana una emoció sincera i profunda. Penso que si es traduís al català seria, sens dubte, un gran èxit literari. De la mateixa manera que ho serien tant la seva segona novel·la *Musika airean* (2009) —una gran història d'amistat, amor i gelosia—, en castellà *Música en el aire* (Tarttalo, 2013) o l'excel·lent recull de contes *Heridas crónicas* (Tarttalo, 2010) que reuneix en castellà els dos llibres de relats de l'autora, *Hamabost zauri* (2004) i *Zu bezain ahul* (2007). Una autèntica perla literària per descobrir.

Apèndix: la literatura gallega

El que hem afirmat al llarg de l'article respecte de la literatura en asturià i en euskera val també, com és obvi, per la literatura escrita en gallec. Són molt poques les novel·les i els autors gallecs que arriben a casa nostra en traduccions catalanes. Com en el cas de l'euskera amb Bernardo Atxaga, en el cas gallec l'excepció és l'escriptor corunyès Manuel Rivas, l'únic que ha estat força traduït al català. D'ell

són obres com *Què vols de mi, amor* (Proa, 1997), *El llapis del fuster* (Proa, 1999), *Ella, maleïda ànima* (Proa, 2000) i *Els llibres fan de mal cremar* (Edicions 62, 2006). Pel que fa a la resta, un desert absolut. Per aquest motiu, és notícia la recent publicació de *La venedora de paraules* (RBA, 2015) de l'escriptor Séchu Sende (Padróm, 1972). L'autor, que és poeta, narrador i sociolingüista, ens presenta un divertit recull de contes breus que constitueixen una encertada i irònica reflexió sobre la pròpia llengua i l'actitud dels seus parlants. El llibre, premi Ànxel Casal 2007 al llibre de l'any concedit per l'Asociación Galega de Editores, i traduït al basc, al kurd i al turc, sedueix el lector tant per l'encertat enfocament amb què aborda els temes que tracta com per l'adequat ús de la llengua que s'hi fa. Un llibre en què els catalans ens hi podem veure força retratats i que, en el fons, constitueix una sana reivindicació de les paraules que —com les asturianes de Xuan Bello— es resisteixen a desaparèixer.

